

KORONAFÁ ÉS BAZSALIKOM

N É M E T H I S T V Á N

Kisöregapám, mint egy felhúzott íj, fonott karosszékében ül a gang végében, s minden idegszálával a hátsó udvart figyeli, a tyúkok vakmerő és szertelen nyüzsgését. Ezek a tollas ördögök ugyanis ismét birtokukba vették természetes jussukat, a szemétdombot. Kisöregapa komoly figyelmeztetése ellenére. S nemcsak hogy birtokukba vették, azaz ellepték, de megrögzött szokásukhoz híven erős lábukkal, éles karmaikkal újfent dúlni kezdték, szétrugdolni azt a Kisöregapa által oly gondosan összerakott trágyadombot. Használhatnánk a kínos pedantériával kifejezést is, mert azon a trágyadombon csakugyan semmi kivetnivalót nem lehetett találni. Éle volt, mint a régi bakaszalmazsáknak, s éles sarkai, mint a faragott gránitnak. Ezt földúlni, szétrugdolni vagy csak akár szétkapirgálni is a rend ellen való nyílt és arcátlan kihívás. Kisöregapa már-már félig fölemelkedve ül a karosszékében, ugrásra vagy még inkább mint a felhúzott íjban a nyílvesző: repülésre készen. Előbb azonban vár még egy keveset, szinte élvezve önnön gerjedelmét. Még a székébe is visszaereszkedik, s felnyúl jobbjá felől a gang falára szerelt cigaret-tásládikóba. Indulattól remegő ujjakkal új szivarkát dug a hosszú meggyfa szipkába, rágyújt, s mohón magába szürcsöli a füstöt. Közben egy pillanatra se veszi le kemény vércsetekintetét a trágyadombon garázdálkodó tyúkokról, akik a kakas bujtogatására annyira fölbátorodtak és elszemtelenedtek, hogy az imént még mintaszerű trágyadombot a felismerhetetlenségig szétrugdalták. Kisöregapa ezt már csakugyan nem nézhette tétlenül.

Mint a végveszélybe került repülőgép pilótája, kilövelte magát a vesszőszék trónusából, s egyenesen a szerszámoskamrába vette az irányt. A legélesebb kisbaltát akasztotta le a szegről, noha a baltáiról, fejszéiről,

kétkézvonóiról, vésőiről, fűrészeiről s minden egyéb vágószerszámairól elmondható, hogy borotvaélesek voltak. És mindegyik minden pillanatban használatkész állapotban. És minden szerszáma mindig a maga helyén. Természetesen megtisztítva, leolajozva, mint minden rendszerető ember szerszáma. Kisőregapa szigorú rendet követelt meg maga körül. Úgy, hogy maga is nagyon ügyelt a rendre.

Most, a legélesebb kisbaltájával a kezében egy pillanatra megtorpant a szerszámoskamra ajtajában. Hol van a tuskó, amin a gallyat szokta összecsapkodni? Elgörgette a helyéről valamelyik unoka? Az lehetetlen, mert ezen a portán az ő tudta nélkül semmihez senki nem nyúlhat. Nem is nyúlt a tuskóhoz sem, ott sötétlik a tyúkól árnyékában; maga gördítette oda, hogy elérje róla az ól padlásán azt az ócska szakajtót. „Elfelejtettem volna visszagördíteni a helyére?” Kisőregapa önmagához is szigorú volt. Rosszallóan csóválta meg a fejét.

De hogy terelje be a tyúkokat az óljukba? Még nincs itt az esti elülés ideje, de itt van a kamra ablakában a bádogtál, fogta, s hízelegve rázni kezdte benne az ocsúszemeket, a tyúkok hanyatt-homlok követték a számukra oly édes muzsikaszót, lemondva még legkedvesebb szórakozásukról-csemegézésükről is, a trágyadombi kapirgálásról.

Kisőregapa gyorsan rájuk kallantyúzta az akolajtót. Hogy aztán egyenként kiemelve őket az ólból a tuskó elé járuljon velük.

– Mit csinál azokkal a szerencsétlen tyúkokkal? – bújt elő Szüle a házból rémülten a veszett tyúkrikácsolásra.

– Most csak a körmüket szedem le, de hamarosan a csőrükre is sor kerül, ha nem tanulják meg a rendet.

És szép sorjában lecsapkodta a körmüket, utoljára hagyva a szép magkakasét.

*

Fiatalabb, szállási tanító korában milyenek lehettek nevelői elvei? Mert Kisőregapa szállási tanító is volt, lévén ez az ő idejében eléggé elterjedt foglalkozás. Az átlagosnál jobb képességű, de tanítói oklevéllel nem rendelkező falusiak vállalhattak ilyen munkát. Talán tanítóhiány, talán a sok gyerek vagy mindkettő miatt. Vagy mert a hivatásosakat elvitték a háborúba. Gyerekkoromban több idős, egyszerű falusi öregemberről hallottam, hogy valamikor szállási tanító volt. Így a velünk szemben lakó Csordás András bácsi is.

Kisőregapa vajon milyen szállási tanító lehetett? Feltehetően igen szigorú. Hiszen mindenben és mindenkihez szigorú volt. A szemétdom-

bot szétrugdalo tyúkokhoz, láttuk, kegyetlenségig. Anyi bizonyos, hogy a keze alá kerülő szállási gyerekekbe beleverte az ábécét és az egyszerűt. Az szentöltessék!

Hát pincérnek milyen lehetett? Mert ebbe a szakmába is belekóstolt, jöllehet ez a foglalkozás nemigen tűri a túlzottan öntörvényű embereket. Kisőregapáról mindent fel lehetett tételezni, csak azt a nagyobb baksis reményében behízeltő pincérmosolyt nem. Pincérnek őt a haló porából ébresztgető unokája csakis főúri komolysággal tudja elképzelni. Pedig nem hercegeket és királyokat szolgált ki, hanem egyszerű, faragatlan falusiakat. De mért nem szolgálhatta volna ki azokat is királyi tartással és komolysággal?

Kezemben tartom ama fényképfölvételt, amelyet nem sokkal halála előtt készítettek róla s élete párjáról, Szüléről. Szüle fekete fejkendőben, széles galléros, sötét de világos szegélyű blúzban, apró mintás, földig érő, nehéz bársonyszoknyában ül szigorú tekintetű párja jobbján. A lábán papucs. Jobbjában – ahogy illik – olvasófüzér, baljában – szintén ahogy illik – ünnepi keszkenő. A mellette trónoló – mert mintha csak királyi trónuson ülne – Kisőregapa fején az ünneplő fekete kalap oly egyenesen, hogy vízimértékkel se lehetett volna vízszintesebbre állítani. A királyi tartáshoz nem is illene egy félrecaopot kalap. Fehér, nyakig begombolt ing, ünneplő mellény, lajbi és pantalló. A lábán természetesen cipő. Jobb keze feje becsukva pihen a combján, a bal kezében a hosszú meggyfa szipka csaknem tövig égett cigarettával. Mintha ez a cigarettacsutka figyelmeztetné a gazdáját: Kis Joákin (a családban: Jovákin) József, nemcsak imádott koporsószege, a gyertyád is csonkig égett immár. Talán ő maga is megsejtette ezt, s elszánt tekintete mintha nem is a fényképezőgép lencséjével nézne farkasszemet, hanem magával a kaszással. Jöhetsz, kutya, szikrázza Kisőregapa tekintete, kibírok én akár két halált is. (Két temetést csakugyan kibírt!)

Ott voltam legénykeként e fölvétel születésénél. Szép nyárvégi délután volt. Annak a régi nyárnak a fényéből valami nemcsak az emlékezetében maradt meg, egy csóványi rávetődött belőle Szüle fekete kötényére, szoknyája szélére is. A csodálatos fényeken kívül emlékszem arra az emberfeletti erőfeszítésre is, amivel végül mégis sikerült a családnak meggyőznie Kisőregapát, hogy üljön a Szülével fényképezőgép elé. Kisőregapa nem tűrte a „flancot”, a fényképezkedést annak tartotta. Most mégis meghajolt, bezzeg most is csak úgy, hogy közben a földig lefordta a háza népét. Hétköznapi pucparádéba vágni magát az embernek holmiféle fényképezkedés miatt?! Ha akkor nem az egyetlen ün-

neplő gúnyját ölti magára, hanem a kalapja helyett koronát nyom a fejébe, a lajbija helyett aranyos palástot vet panyókára, a meggyfa szipka helyett pedig jogart vesz a kezébe, most utolsó koronázott királyunkkal nézhetnek szembe. Ugye, Kisőregapa, a Te vezetésed alatt nem jutott volna jelenlegi szomorú sorsára nemzetünk?!

– Te ki fia vagy? – kapná rám most szigorú tekintetét az utolsó Árpád-házi.

– A Julisé! – válaszolnám tisztelettudóan, ám remegő szívvel.

– Hát akkor azt üzenem anyádnak, hogy kevesebbet költson flancra, mert ekkora költekezéssel sohase korcoljuk be a boldog nemzeteket.

A „flanc” az új cipő lehetett a lábamon, ami Kisőregapa királyi tekintetét nem kerülhette el.

A volt gépészét, mert abban a szakmában is dolgozott Kisőregapa. Főleg azonban uralkodó volt. Országá nem lévén, egyeduralmát kizárólag a Kiss Joákin portán gyakorolhatta.

*

Az a vesszőből fonott öblös karosszék – Kisőregapa trónusa – mely nyáron át általában a gang végében díszelgett, hűvös idő beálltával bekerült az első, azaz a tiszta szobába, ott is az utcára néző ablak elé. Ez az ablak arra a rövid közre szolgált, amely Kisőregapáék kutyaszorító utcáját összekötötte az Alvég „főutcájával”. Ha befordultam ebbe a kisközbe, szembe találtam magam Kisőregapa házával, de nekem mindig az volt az érzésem, hogy magával Kisőregapával, aki a tisztaszoba-béli trónusáról a kisköz minden pontját szemmel tartotta. S azért is ült ott, hogy szemmel tartsa. Öregkorában nem volt társaságkedvelő, az ő háza előtt nem volt szokás esténként „bandázni”, de ő se járt el mások háza elé „kiülni”, magának való, rideg és megközelíthetetlen volt. Különc. Fajtát – a Kiss Joákin fajtát – meghatározó tartással.

Már makacs hitbéli különállásával hangsúlyozta, hogy ő nem akárki az akárkik között. Kisőregapa ugyanis ókatolikus volt, szemben a falu többségével, akik keresztény katolikus vallásúak voltak. Az ókatolikusoknak Kisőregapa idejében még imaházuk volt a faluban; szülőfalumon kívül talán még Szabadkán volt gyülekezetük, Péterváradon a mai napig áll és „működik” kicsi templomuk. Alkalmasint ez az utolsó mentsvéra szülőföldünk maradék ókatolikusainak, akik szláv nyelven – szerbül?, horvátul?, szerbhorvátul? – nyugati pravoszlávoknak titulálják magukat. Kisőregapa nem volt nyugati pravoszláv vallású, ő

tetőtől talpig, minden porcikájában ókatolikus volt, s vallásához utolsó leheletéig hű maradt. A Szülével való lefényképezkedésre nagy nehezen még csak rá lehetett beszélni, de arra, hogy „térjen át” a katolikus hitre, semmiképpen. Pedig sokat gyötörték szegényt már ereje fogytán, öregen és betegen. Mindenekelőtt a lányai. „Értse meg, édesapánk, ha egyszer lehunyja a szemét, nem vihetjük föl a Kálváriára, abba a semmi kis közös temetőbe leszünk kénytelenek elhantolni, a hitetlenek, az óhitűek, a reformátusok meg az öngyilkosok közé.” Akár a kősziklának mondták volna. De hogy is képzelhető el, hogy valaki, igaz ember, az egyik vallásból csak úgy átsétál a másikba? Pláne akarata ellenére! Csak azért, hogy a csontjai „parádésabb” sírkertbe kerüljenek. Azt ti nem éritek meg.

És nem is érték meg. Már ami az „áttérést” illeti. Ami viszont a csontokat illeti . . .

De Kisőregapa csontjai most még egyben vannak, noha már ijesztően kirajzolódnak, szinte átütnek pergamen bőréen. A feje már nem is fej, hanem csontkoponya, ujjai a halál csontujjai. Mélyen ülő szemei azonban még mindig az Ítélező keménységével és elevenségével lobognak.

Ahogy befordulok a kisközbe, nem csupán a léptem, de a lélegzetem, a szívverésem is megváltozik. Magamon érzem Kisőregapa ítélkező tekintetét, tudom, hogy ott ül a szobájában az ablak előtt a karosszékben, és engem figyel. Figyeli minden mozdulatomat, s tudom, hogy ha ezekben a mozdulatokban valami kivetnivalót talál, a szememre fogja lobbantani. A kisköz sarkától tehát a házáig úgy teszem meg a rövid utat, ahogyan egy király elé illik járulni, már-már díszlépésben. Persze még nem tudom, mi az a díszlépés, még majd csak ezután leszek levante, majd katona, azt azonban tudom, hogy illik megközelíteni Kisőregapa házát. Komoly léptekkel, nem úgy, mint egy rakoncátlan csikónak.

József-nap van, Kisőregapa névnapja.

„Őregapám, ideállok, én magának gratulálok, hogy az Isten éltesse, Kisjézuska szeresse!”

– Köszönöm, ez szép – nyújtja felém csontos kezét, nem azért, hogy megfogjam, hanem hogy megcsókoljam. – De nézzelek csak! Ki fia vagy?

– A Julisé!

– Akkor mondd meg anyádnak, hogy kevesebbet költsön flancra. Már megint új cipőt látok a lábodon. A port letörölhetnéd róla.

Ennyiből állt Kisőregapa névnapja. Ennyi maradt meg belőle.

Unokáit számon tartotta ugyan, de nem mindig tudta, ki, melyik fiáé vagy lányáé. Az unokáknak viszont illett megtanulniuk, hogy ha Kis-

őregapa a szülei iránt érdeklődött, az ő fiainak vagy lányainak a neve volt az útbaigazító. Ismerte ugyan minden menyét és vejét, tudta a nevüket is, öregedő fejjel mégis legkönnyebben számos fia és lánya között tudott eligazodni. Észben tartotta persze unokái nevét is, de valószínűleg csak akkor világosodott meg előtte, ha az unoka megmondta, ki fia-borja. Ám Kisőregapámnak bevett szokása lehetett, hogy minduntalan föltegye a fura kérdést: Ki fia-lánya vagy? Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy unokái nem voltak nála mindennapos vendégek.

Pedig miután leadta az „ember” a kötelező raportot, mindig akadt körülötte valami, ami felkeltette a gyerekember kíváncsiságát. Ha más nem, maga az, ahogy Kisőregapa a cigarettáját szívta. Mert ezt se úgy szívta, mint más dohányos. Valami komisz szenvedéllyel szippantotta ki a füstöt a meggyfa szipkából. Nem is szívta, szürcsölte. Vagy inkább magába sziszegte. S úgy szívta el minden cigarettáját, mintha az lett volna számára az utolsó, mert utána a halálos ítélet végrehajtása következik. Hát még amikor sodorta a cigarettáit! Egy ültő helyben megsodort néhány napra valót. Egy fadoboz volt a trónusa mellett a gang falára erősítve, színültig telesodorta füstölnivalóval. „Hogy ne akkor kelljen kapkodni, amikor rá szeretne gyújtani az ember.”

Mindig megbámultam azt a rendet, amit maga körül az udvarában, a kertben, a szerszámai között tartott. És önmagán. Kisőregapát elhanyagolt külsőben nem láttam. Még borostás szakállal sem. A bajuszát mintha mindennap nyírta, stuccolta volna. Nem hiúságból. Kisőregapa ezt a fogalmat tán nem is ismerte. Egyszerűen szerette a rendet. A gúnyját ugyan Szüle agyusztálta, de hogy olyan „komiszul” meg volt rajta minden agyusztálva, abban szava lehetett neki is. Annak a foltnak úgy kellett állnia a pantallója térdén vagy a labija könyökén, mint a parancsolat; hogy azt már inkább büszkén, semmint röstelkedve viselte.

*

Szüle nagyon jól ismerte ura természetét, hogyne ismerte volna, hiszen a párja volt, mégpedig egy hosszú életen át. De csakugyan a párja volt a szó legszebb értelmében. És mert miután Kiss Joákin József bekötötte a fejét, álmában sem fordult meg, hogy más ember párja legyen. Kiss Joákin elfogadta olyannak, amilyen volt. S ő is mindvégig megmaradt mellette olyannak, amilyen volt: szelédnek, de nem a megsomorítottak alázatával.

Szülének, ahogy lányai meg fiai gyakran hangoztatták egymás között, áldott természete volt. Ezt Kisöregapa az ő nehéz természetével bizonyára sokszor próbára tette, ha nem épp mindennap. Az a gyanúm azonban, hogy kettejük között a kettejük annyira különböző, ellentétes természetéből olyan egyensúly jött létre, amit mi, beavatottak, annyiszor megbámultunk.

Persze mindannyiszor Szülének osztva ki ezért a pálmát. Fölboríthatatlan türelmének, kiapadhatatlan szelídségének, kifogyhatatlan derűjének.

Ez a kifogyhatatlan derű úgy áradt Szüle egész lényéből, oly szelíd sugárzással, annyira föltűnéstelenül, hogy magától értetődően sütkérezhetett benne a környezete. Miként a Nap sugaraiban.

Bizonyára mindenekelőtt Kisöregapa. Mert ha hangoztatni nem is hangoztatta, párjával kétségtelenül meg lehetett elégedve. És ha a portáján mindent a saját ízlése szerint rendezett is be, a párját meg se próbálta a saját képére alakítani. Öntudatlanul is tudott valamit: kemény csontjait két Nap melegíti: az az égi, meg az, aki minden áldott nap körülötte ragyog. Ez egy fáradhatatlan angyal mindenre kiterjedő, aggódo derűje volt.

Vagy Szüle egyszerűen csak beletörődött volna megváltoztathatatlanak vélt sorsába? Ha így lett volna, végül is ez árulkodó nyomokat hagyott volna rajta, talán arcán, a tekintetén. Sokasodó évei se tudták lekoptatni az arcáról azt a nyugodt, másokat megnyugtató, szelíd derűt.

És igen magas kora ellenére is megőrizte ringó járását. Ha valaki ismerőst pillantott meg az utcán, de az még nem vette őt észre, Szüle ezzel a ringó, zajtalan járásával lopakodott hozzá, sokszor hozzám is, hogy örömét, a találkozás, a viszontlátás örömét tüstént rásugározza, s ha egy pillanatra is, bevonja szeretteit szelíd derűjének udvarába. Ez volt minden kincse, s mert kifogyhatatlan kincse volt, bőkezűen szórta mindenkire. De kifinomult ösztöne megővta attól, hogy kedvességével édeskissé, émelýgössé, terhessé váljon bárki számára is. Ezért volt oly szeretetreméltó mindenki számára. Szüléje mindazoknak, akik ismerték.

Mínta már-már felsőbb sugallatra cselekedett volna. A világot és benne a legparányibb dolgokat is a békesség felé kell terelni; meg kell találni a rideg elutasítás és a felkínált szelídség között az egyensúlyt, hogy ne csak a Nap tekintsen le reánk éltető sugarával, hanem mi is örvendező szívvel nézzünk fel Óreá.

Mondanom se kell, hogy Szüle ilyen ígéket sohasem hirdetett; ő nem *magyarázta*, mint az igehirdetők, hanem miként a laikusok: *tette* a jót.

Egyszer azonban még ő is eltévedt vagy ugyancsak megbotlott ezen az úton.

Negyvenegyét írtunk.

Futótúzként terjedt el a faluban a hír, hogy néhány felbőszült helybeli néhány (valószínűleg leitatott) honvéd segédletével fényes nappal feltörték Ábrahám Dávid – közismertebb nevén a Dóci – vegyes- és rőföskereskedést.

Ez a tekintélyes – az akkori viszonyok közt tekintélyes – bolt az Alvégen volt, mindössze néhány száz méterre Szüléék házától. (Érdekes módon mégis a Szüle volt az utolsó, akinek a feltörés híre eljutott a fülébe.)

A bolt kirakatát és ajtaját fémlemezről préselt redőny zárta. Ezek, abban a pillanatban, amikor megérkezett az üzlet elé a felbőszültek és felbőszítettek maroknyi csapata, le voltak eresztve. Tudták ezt a szabad rablást kitervelők, ezért feszítóvasakkal s nagy pléhvágó ollókkal szerelkeztek fel. Tudták ugyan azt is, hogy Dóci a családjával odahaza tartózkodik, de ők, úgy látszik, nem kinyitattni, hanem ijesztő lármával feltörni akarták az üzletet.

Ábrahám Dávid – Isten nyugosztalja! – nem tartozott a falu közkedvelt emberei közé. De nem azért, mert zsidó vallású volt. Ugyanebben a hitben született többek között Balassa Imre, Frankl Lipót, Grabinszki Mór, Kertész Sándor, Kriszháber Gyula, Krausz Dávid és még számos helybeli polgár, de a fordulatkor, a „magyarok bejövetelekor” egynek se görbült meg a haja szála sem csak azért, mert Dávid csillagát imádták.

Dócit, gyanítom, a saját hittársai sem kedvelhették. Pökhendi magatartásával „kivívta” az egész falu ellenszenvét. Mégsem költözött el a faluból, esze ágában se volt elköltözni, hiszen gyönyörűen egzisztált: vegyes- és rőfösüzlete fedte az egész Alvéget. Magam is többször betértem boltjába édesanyámmal Szüléékhez, Nenáékhoz menet vagy onnan hazafelé tartva. Dóci alacsony, ürge mozgású, gömbölyű emberke volt. Talán nem is csak a hasa, mindenestül gömbölyű volt. És pattant, mint a keményre föl pumpált labda. Ha éppen nem volt tele az üzlete vásárlókkal, még a pultra is föl pattant, hanyatt vágta magát rajta, s úgy felelt az utcával, képzelt és valódi ellenségeivel: „Van cajg, de nem adok!” Meg is indokolta, mért nem ad élesztőt: „Mert mikor nekem van cajg, az én seggemet nyaljátok, amikor meg a konkurenciának, akkor az ő seggét.”

Ezt talán még meg is lehetett volna neki bocsátani: a vevő is lehet kukacos, a vevő is mindig annak a boltosnak hízeleg, akivel jobban jár.

De azt már kevésbé lehetett neki megbocsátani, amit állítólag többször is kijelentett: szeretné megérni, ha egyszer a Nemzetközi út széle levágott magyar fejekkel lenne kirakva. Vajon csakugyan mondott-e ily képtelenséget? Vagy csak ráfogták? Annyi bizonyos, hogy valaha valakiket igen megsérthetett. Fajtájának hírhedt cinikusai közé tartozott. Persze ez még senkit se jogosított volna föl arra, hogy feltörjék az üzletét. De kérdezték ezt azok, akik feszítővasakkal, pléhvágó ollókkal s bosszúvággal fegyverezték fel magukat? S akiket ördögi tervük végrehajtásában a „honvédség” is támogatót? Nem kérdeztek semmit, csak üvöltöttek. Dóci nevét ordibálták, s nekirontottak a leeresztett redőnyöknek.

Néhány perc múlva a bolt elejét, a feltört boltot ellepte a csöcselék. Megkezdődött a szabad rablás. Iszonyú látványt nyújtott, ahogy az emberek egymáson átgázolva, egymást leteperve kapaszkodtak felfelé, mint egy lajtorján, a bolt polcain, ahogy egymás kezéből kirángatták a kemény küzdelem árán megszerzett szajrét, ahogy üvöltöttek, jajgattak és szitkozódtak, ahogy törtek-zúztak mindent maguk körül. Bokáig gázoltak a padlóra szórt kristálycukorban, ami vörös, sárga meg zöld porfestékkel keveredett el, a mindent letipró lábakra kanavász- meg szövetvégek tekeredtek, feltépett ládák kiálló szegébe gázoltak, sírtak és üvöltöttek, miközben Dóci és családja valahol fent a ház padlásán „piszegett”. Valószínűleg inkább nyúszítás volt az. Sőt még valószínűbb, hogy rejtkehelyükön meg se mertek pisszenni, így nyúszítani sem. A rájuk szakadt halálfélelem egyszerűen elnémította őket.

De egy idő után – lent már csillapodott a sakálüvöltés – Dóci mégis megszólalt rejtkehelye zugából. Ekkor már a padlást is földúlták, ahol szárazbabon, rothadó tavalyi vöröshagymán s néhány üres dobozon kívül semmit se találtak. Ekkor dugta fel a fejét a nyitott padlásajtón Szüle. Tulajdonképpen a padlásfeljáróban, a széles lépcsőfokokon elszörtan fehérő babszemek vezették egyre feljebb; ezeket az elszört babszemeket, a dulás nyomait szedegette köténye nagy zsebébe. Neki már csak ez jutott, a kanavász- meg szövetvégek a Dóci-kert lábában folyó Krivajon már mind leúsztak. A feldúlt bolt is teljesen üres volt már, mire Szüle a tett színhelyére loholt. Neki már csak az a néhány szétszórt babszem maradt. Ezek a fehérén világító gyöngyszemek vezették fel a padlásra.

Dóci felismerhette őt rejtkehelye nyílásán át, s nem kellett attól tartania, hogy ha megszólítja, Szüle felcsődíti a még lent szédelgő martalóccokat. Dóci is ismerte Szüle jámborságát, szelídségét. Hát még ez is? – gondolhatta magában. De nemcsak gondolta, ki is szólt rejtkehelyéről:

– És maga, Kiss Jovákinné, mit keres itt?

Szülében egy pillanatra megállt a lélek, de aztán nyugodtan mondta:

– Sajnálom itt hagyni, amit ezek szétszórtak.

– De kié az, amit azok szétszórtak, Kiss Jovákinné?

Szüle csak most lepődött meg igazán: mintha abban a szent pillanatban világosodott volna meg előtte, hogy ő mégsem a saját padlásán szedeget. Rögtön abba is hagyta, s leereszkedett a félhomályos padlásról. Hazaloholt, most már egész úton attól rettegve, nehogy valamit is megsejtsen Kiss Joákin József, mert ha megtudta volna, hol járt, ott menten a legélesebb fejszével hasította volna ketté. A Dóci-féle babszemeket azért hazacsempészte mindent elrejtő nagy kötényzsebében.

*

(Abban az időben egy Budai Lajos nevű atyafi, évtizedekkel később kedves beszélgető- és borozótársam a Pesti-féle kendergyárban dolgozott. Budai a Pestiben, szóval szépen összejöttek. Nem sokkal a Dóci boltjának feltörése és kifosztása után a kendergyáros három vég szövetet tesz kiváló, nagy kenderszakértő hírében álló munkása elé.

– Lajos, válassz egyet magadnak!

A szép szál, ám vörös hajú, vörös bajszerű férfi forgatja a szövetvégeket, tapogatja a finom kelméket. Mi ütött hirtelen ebbe a Pestibe? Meg akarja őt jutalmazni? Volna miért, hisz a legjobb munkásai közé tartozik, ha nem épp ő maga a legjobb, de azért . . . De azért ha sejténé, hogy a feleségével . . . nemhogy megjutalmazná, hanem menten kirúgná, hogy a lába se érné a földet . . . Később csakugyan megkaparintotta magának – magához édesgette a nagy vörös ember a gyáros szép feleségét: össze is házasodtak.

Most még semmit se sejt a gyáros. Budai Lajos azonban a szövetvégek forgatása közben gyanút fogott.

– Tán csak nem abból a zsidó szajréból való?

Pesti fölényesen nevet:

– Ne törődj vele. Fogd és vidd!

– Nekem abból a szajréból ingyen se kell.

Vagy két évre rá a Bábi-féle vendéglőben iszogatott egy társaság. Afféle éjszakába nyúló dárídózás.

Egyszer a Pesti átszól a szomszéd asztalnál borozgató Budainak:

– Eriggy, Lajos, vágj be egy féltéglát a Kertész ablakába!

Kertészék háza szemben volt a Bábi-féle vendéglővel, a Nemzetközi út túloldalán. Kertészék baromfikereskedők voltak. Ennélfogva Kertész még nem is olyan rég együtt fröccsözött a Bábinál Pestivel s egyéb helybéli uraságokkal. Ám időközben Kertészről kiderült, hogy nem árja. Ezt ugyan azelőtt is tudták róla ivócimborái és üzlettársai, de ez a csekélység akkor még nem számított bűnnek. Az, ha valaki zsidó. Lehetett ugyan emiatt heccelni, de a zsidó se maradt adós, ebből azonban akkor még senkinek semmi baja nem származott.

Most azonban más világ van.

– És mi lenne, ha maga vágná be azt a féltéglát a Kertész ablakába? – szólt vissza Budai, bizonyára már ő is jó nyomás alatt.

– De ha én fizetek neked egy fröccsöt? No, egy litert?!

– Ne erőltesse meg magát. Nem kérek belőle.

Így történt? Meg kéne hallgatni a másik felet is. Ez azonban lehetetlen, mind elment oda, ahonnan választ hiába is várnánk. Attól viszont még ma is borsózik a szerző háta, ha arra gondol, hogy az a féltégla azért be is repülhetett volna azon a részeg éjszakán Kertészék ablakába.)

*

„Sűrű szita, merre ritka” – mondogatta Kisöregapa fölhorkant nevetéssel; amikor az ember nem örömeben, szívből nevet, hanem keserűségében, valahonnan az epéjéből.

Jellegzetes nevetése volt ez Kisöregapának, a sűrű szítát pedig főleg fiatalabb korában emlegette: gyerekek, fölneveltünk benneteket, most már mehettek, ki merre lát. Aló mars, kifelé a szülői házból, házasodjatok és szaporodjatok.

Hát ami ezt az utóbbit illeti, csak módjával csinálták, mert akkor, amikor ők kezdték szaporítani az emberi fajt, már nemigen volt divatban a sok gyerek. Szüle még tízet szült, a fölnevelt hét gyereke összesen alig adott neki több unokát.

Kisöregapa ezen is csak nevetett az ő sajátságos, a dolgokat mélységesen elítélő, fölhorkanó nevetésével.

Soha nem láttam őt nagy, boldog, könnyeket is kibuggyantó, fölszabadult nevetéssel. Mindenre mindig kritikus szemmel nézett. Nem gyanakvó, csak bíráló szemmel: „Nem lehetne azt úgy intézni, hogy nektek is hasznatok legyen belőle?”

Orra kétfelé való görbeségét egyik, alighanem a legelső unokája örökölte. Hegyes karvalyorra ugyanis nemcsak oldalról nézve volt görbe,

hanem szembenérvést is. Unokája büszkén viselte ezt a tekintélyt parancsoló orrot. Nemcsak ezt örökölte öregapjától, hanem a természetét is. Ünneplő kalapját is ugyanúgy hordta a fején, mint Kisőregapa: nem csodálkoznék, ha utólag kiderülne róla, hogy a tükör előtt vízimértékkel igazította vízszintesre. Az ő nevetésében azonban itt-ott már némi öröm is fölbuggyan az üröm mellett. Nagymise után egy alkalommal beültem vele a falu legkisebb kocsmájába, a Dudás Pistához. Toma Pista nem volt kocsmába járó, sajnálta itatra kidobni azt a kevéske pénzt, nagy ritkán esetleg egy fröccsöt ha megengedhetett magának. Most a negyedik után váratlanul lelkesedni kezdett. Mert eddig csak kesergett, mint általában az édesanyja, a Nena. Valahonnan a fülébe jutott, s most a negyedik fröccs eszébe juttatta, hogy Kiss Joákin, vagyis anyai dédapánk, vagy annak az apja igen jómódú ember volt. Most, a negyedik fröccs után T. P. hálásan gondolt ezekre az ősökre, s nemcsak a szíve telt meg melegséggel, de a szája is dicsérettel. Ha mi most hóttszegények vagyunk is, közeli őünknek volt mit a tejbe aprítania. És most ez nemcsak hálával, de büszkeséggel is eltölt bennünket. S vigasszal. Furcsa egy elégtétel, de számára igazi elégtétel volt: ha jómagam nem is vihettem semmire, a nagyszüleim, a dédszüleim nálamnál jobb napokat is láttak. Ennek öröme meg kellett inni az ötödik fröccsöt is. De az ünneplő kalap T. P. fején még ennek a hatására sem csúszott félre. Úgy állt ott továbbra is, mint szigorú király fején a korona, úgy állt, mint a parancsolat, vagy pontosan úgy, ahogy Kisőregapa fején állt volna, ha velünk, unokáival borozgathatót volna a Dudás Pistánál, a Kálvária alatt.

*

Csakhogy Ő akkor még a közös temetőben pihent.

Nem *már*, hanem *még*.

Mert később a csontjait átköltöztették ide, a Dudás Pista kiskocsmája fölé, a Kálváriára, a Potyó kertjébe.

Ez azonban külön mese, jöllehet szerzőnk széltében-hosszában publikálta, nagy hatású versében megénekelte már. De az egy szem Olvasó, akinek ez a szöveg íródik, a verset alighanem rég elfeledte, vagy soha nem is olvasta. Pedig valóban, tréfán kívül nagy hatású vers volt az. Akkor, amikor íródott. Rögtön megszületése után fölfigyelt rá a szerző ornitológiával foglalkozó kisebbik fia, magához vette, és elrejtette, mielőtt még a versíró apa összetépte volna. Évek múltán került újra a szerző szeme elé, s épp kapóra jött, mert valamivel illet megköszönni

az irodalmi díjat, amivel szépírónkat épp kitüntették. Köszönjük meg a díjat saját versünk fölolvásával, s így is lón. Igen ám, de a szóban forgó nagy hatású versben a költő bizonyos nosztalgiával, búval és borongással emlékezik meg nem csupán Kisőregapáról, hanem vele kapcsolatban több mindenről; nem csupán a kipusztult avarokról, hanem a pusztuló övéiről is. Holott sírni saját sorsunk felett akkor még illetlenség volt. Még ennél is több: provokáció. Szerzőnkkel talán épp emiatt nem is fogtak kezét a díjkiosztáson megjelent legrangosabb rangú személyiségek. Nem gratuláltak neki. Ezt a szerző rossz jelként könyvelte el magában. Nem az nyugtalanította, hogy rossz verset írt (valami világrengetőt nem is írhatott, hiszen nem kenyerre a versírás a szerencsétlenek), hanem hogy a versében „rosszkor rosszul szólt”. Rég túl voltunk már azokon az időkön, amikor meséinkből is kigyomláztatták VELÜNK (igen: SAJÁT MAGUNKKAL!) a *pap*, az *ima*, a *templom*, az *Isten*, sőt még az *árva* és az *özvegy* szavainkat is, de a leglényegét tekintve még mindig abban a gyomláló korban élünk. És gyomrozó korban. Ez idő alatt – hosszú-hosszú évtizedek alatt – Kisőregapának immár csak a csontjai maradtak ott – és ami nemsokára kiderült: a pálinkásfütyülője –, ahol a nevezetes ezerkilencszáznegyvennyolcas esztendőben, eltemették. S annyi évtized elmúltával Kisőregapa megkérdése és beleegyezése nélkül a csontokat pálinkafütyülőstül fel kellett szedni. Ok: lezárják, elgereblyézik, s a földdel teszik egyenlővé a közös temetőt. Aki teheti, mentse a saját halottjainak csontjait. Szállítsa át a két élő sírkert egyikébe. Így került sor Kisőregapa „feltámasztására”, s másodszori elhantolására. Mégiscsak király volt Ó, holtában is királyi sorsú.

*

Az exhumálás, mint általában, nem volt falura szóló esemény. Itt már nem kell sírni, sóhajtozni, örök búcsút venni a halottól. Inkább valami borzongás járja át a résztvevőt: viszontlátni azt a valakit, akit jó harminc évvel ezelőtt helyeztünk örök nyugalomra. S mit látunk belőle viszont? A mezítelen, a sárga föld, az ósanyánk által lerágott mezítelen csontjait.

Kisőregapából egy félnyalábnyi megsárgult csont került napvilágra. Királyi korona nélkül. De napvilágra került az a hosszúkás, zöld, jó másfél decis üveg is, amit első temetésekor, pálinkával megtöltve a koporsójába rejtettek. Hogyha a túlvilágon megszomjazik, kéznél legyen kedvenc pálinkásfütyülője. (Az üvegecskét egy Vértes nevű lugosi kereskedő vagy patikus számára fűjták.)

Az a néhány ember (néhány asszonyember, Kisöregapa lányai), aki ott volt a sír fölbontásánál, szembesülhetett első, írásos nyelvemlékünk megrendítő, mindig megrendítő mondatával: **LÁTJÁTUK FELEIM SZÜMTÜKHEL MIK VOGYMUK . . .** És bizonyára újra elsiratták Kisöregapát. Aznap legalább kétszer: amikor fölszedték a csontjait – mint valami öreg fa, koronafa megcsontosodott, megkövesedett gyökereit, és amikor ezeket a holt, megkövesedett gyökereket felcipelve a Kálváriára, a Szüle sírjába helyezték.

Miután a sírt újra betemették, egy darabig még ácsorogtak fölötte.

– Édes szülénk kedvenc virága a bazsalikom volt – mondta valaki inkább csak úgy magának a temetőkert tücsökzenés csendjében.

– És édesapánké? – kérdezte egy másik hang.

Erre senki se tudott válaszolni. Talán nem is volt neki kedvenc virága. Ami alig hihető. Az már inkább, hogy ezt nem közölte senkivel. Mint-hogy életének nyolcvanegy esztendeje alatt nem túl sok közlendője volt a világ számára. Különösen bizalmas közlendője nem.

